

AZ ÉRZELEM A POLITIKÁBAN.

Fejezet a szerzőnek az «Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata» című sajtó alatt lévő könyvéből.

DANTE a Pokol harmadik körében találkozik a firenzei Ciaccóval, aki a fehérek és feketék küzdelmét leírva, így jellemzi a politikusokat :

Góg, kapzsiság és irigység a szikrák,
Amiktől gyulladoznak szíveik. (Radó A. ford.)

Superbia, invidia ed avarizia sono
Le tre faville che hanno i cori accesi. (Pokol. VI. 74.)

Ma ezt a képet talán csak a túlsötét felfogás vetítheti rá a politikai életre általában, de kétségtelen, hogy az emberi életnek egyik területe sem szemlélteti a politikánál világosabban azt a lelkiényt, hogy az egyén és közösség lelki életére sokkalta jellemzőbb és mélyebb forrás az érzelem és az akarat, mint az értelem. Vajjon milyen valakinek a lelkiénye — ez elsősorban nem gondolkodásától függ, melynek tárgyait önmagával szembeszegezheti, hanem érzelmeitől s akaratától, mellyel lelki életének gócpontja és alanya, az én a tárgyak világára, a környezet benyomásaira visszahat. Az egyén egész lelki mivoltának lényege az érzelem és az akarat, amelyek viszont az ösztön mélységeiben gyökereznek. Vajjon mikép hatnak az egyénre a világ tárgyai és személyei, a körülötte zajló élet? vajjon hogyan hat vissza rájuk az ember és dolgozza fel őket, azaz mikép gondolkodik? — ezt is elsősorban az én szubjektív alkata dönti el. Az énnek irracionális rejtett magjában, a magától feltörő rokonszenven és ellenszenven, szeretetben és gyűlöletben, önkénytelen vágyódásban és törekvésben rejlik a világgal és az emberekkel szemben való értékelő állásfoglalásnak forrása is.

Hobbes előtt az indulatait és ösztöneit korlátlanul kielégítő ősember, a *homo naturalis* mint valami ragadozóállat tünik fel, aki azonban fokozatosan megszelídült a társadalomban. Rousseau és a romantika idealizálta az embert éppen érzelmeiben és ösztöneiben : az ember egyszerű, igaz, őszinte, békés természeténél fogva jó, akit csak a civilizáció rontott meg. Azonban úgy tetszik, hogy a politikai élet harcainak szemlélete mintha Hobbes fikciójának adna igazat. Az emberek között önfenn tartásukért és önkifejtésükért örökös küzdelem folyik, mint ahogy a növények és állatok között. S e küzdelemben fő lelki mótoraik az ősi ösztönök és indulatok, csak hogy a történet folyamán kifinomultabb formákban. Hogyan küzdenek egy erdőben a fák a napsugárért ! Amelyik

feljebb tudja emelni fejét, elterebélyesedik s koronájával elragadozza alacsonyabb társaitól az éltető napsugarat : megöli őket. Az ágain csatogó édes fülemile hányszáz rovert foszt meg életétől, mert élni akar. S így megy ez fölfelé az állatok hierarchiájában : valamennyi magát fenntartani és kifejtteni iparkodik, ösztönei és indulatai pedig segítik abban, hogy az akadályokat erőszakkal is eltávolítsa : ösztönszerűen haragudnia kell a zsákmányára, mint ellenfélre.

Az emberi élet is, bár a történet folyamán kifejlett erkölcs és jog a létért való brutális küzdelemnek erős gátja, hasonló képet mutat : a földgolyóbis egy nagy hangyaboly, amelyben az emberek sűrögnek-forognak, szeretnek és gyűlölnék, egymást fölemelik és letiporják, fölfelé törnek és lefelé löknek, küzdenek és szenvednek, egymásnak barátai és egymásnak ellenségei, ahogy ösztöneik és indulataik sugallják. Ezek azonban a gondolkodáson keresztülűződve, eredeti heves és ríktó színeikben megfakulnak.

Ez a harci ösztön a legélenkebben ősi frissességgel tör elő a politikai életben. Senkinek sincsenek az élet semmiféle más ágában olyan szenvedélyes ellenségei, mint a politikusnak ; de nincsenek hűségesebb követői sem. Izzó gyűlölet egyfelől, hű odaadás másfelől, itt szélső ellentétben mozognak. Vonz vagy taszít : ez a politikai egyéniség lelki polaritása. Ahol harc folyik, az ellentétes indulat természetszerűen kiéleződik : mellette vagy ellene vagyunk. «A politikálás — írja *Goethe* 1827-ben *O'Donell* grófnőnek — a tisztítótűznek egyik faja, ahol a félig elkárhozott lelkek egymást kínozzák.»

Mi a mélyebb lelki alapja a politikai érzelmeknek és indulatoknak? Ha erre a kérdésre felelni akarunk, le kell szállnunk a lelki életnek imént már érintett ösztönös rétegeibe.

Az ember, mint minden élő lény, egy sereg ösztönnel születik, melyek arra valók, hogy önfenntartásában és önkifejtésében segítsék. Minthogy az egyed magát fenn akarja tartani, szükségképpen egocentrikus : a külső ingerekre elsősorban a maga érdekei szempontjából hat vissza. Ez a tény legnagyobb bizonyító erővel a primitív embereknél és a kisgyermekéknél figyelhető meg, akiknek eredeti, biológiai gyökerű lelki mivolta még meghamisíthatlan formában, «természetesen» tör elő. Milyen erős és féknélküli bennük a harci ösztön, amely a haragban és támadásban nyilvánul meg ! Milyen tekintetnélküli önzésben, mindent maguknak akarásban fakad föl bennük a szerzési vagy birtoklási ösztön ! De viszont nemcsak az egyénnek, de a fajnak fenntartási ösztöne is erősen feszíti a primitív ember lelkét : védeni iparkodik a hasonlókat, a családját, a törzs tagjait, van benne társas, gregárius ösztön is.

Az ember azonban nemcsak *organikus* lény, melynek önfenntartó és önkifejtő biológiai indítékai a lelki oldalon az ösztönökben és indulatokban tükröződnek, hanem *eszés* lény is, aki gondolkodni tud, ösztöneit és indulatait gondolatokban feloldani, racionalizálni, a feltételekben okosan alkalmazni iparkodik. Az ösztönök és indulatok a kultúrembernél

már nem robbannak át rögtön cselekvésbe : az ösztönökkel szemben a nevelés, a kultúrának erkölcsi és jogi tartalma, a cselekvés következményeinek tapasztalatból való ismerete, a megfontolás mint erős gátló tényezők lépnek fel. A civilizált embernél például a harci, támadó ösztönt már az ész és erkölcs fékezi, finomabb formákba öltözteti. Az állatnál azonnal fizikai támadásban is nyilvánuló harag a kultúrembernél pusztá fenyegetésben, neheztelésben, gyűlöletben, irigységben, csendesebb bosszúvágyban oldódik fel. A vadember dorongja helyébe a szatira és irónia lép. Azok az emberek, akik a természeti állapothoz legközelebb állnak, vagyis az értelmi és erkölcsi fejlődés legalacsonyabb fokán vannak (primitív emberek, kisgyermek, gyengeelméjűek), állatok módjára teljesen átengedik magukat támadó ösztönüknek s az ellenfelet azonnal megsemmisíteni törekvő indulatuknak, mert az észnek s az erkölcsi megszokásnak fékezőereje hiányzik náluk. A neveltség, a műveltség, a kultúra elsősorban éppen önuralomban, az ösztönöknek és indulatoknak az ész szuverénitása alá való helyezésében áll.

Ebből a szempontból az emberek s így a politikusok is két típust mutatnak. Az egyiknél az észnek és a kultúra normáinak gátlóereje viszonylag csekély : ezek a vad, ösztönös, durván agresszív emberek. A másik típusban az ész és kultúra indítékainak főkezőereje jelentékeny, az ösztönök impulzusa csekélyebb, az indulatok, mint az ösztönök koefficiensei, az egyént nem ragadják magukkal s nem szökkennek át azonnal cselekvésbe. Az ész és a neveltség idejében hallatja tiltó szavát. De ne higgyük, hogy viszont a pusztá ész magában nagyot tud alkotni megfelelő szenvedély nélkül. Az emberiség nagy teremtő szellemei nem a hideg, szenttelen, hanem a meleg, szenvedélyes lelkek, akik azonban a szükséges pillanatban az ész motívumaira is hallgatni tudnak s ha kell, magukat is le tudják győzni. Entuziazmus nélkül üresek volnának a történelem lapjai : minden nagy cselekvés, termékeny küzdelem szenvedélyben fogan meg. Csakhogy ez a szenvedély nem az egyéni ösztönös érdeknek, hanem egy távolabbi célnak, valamely eszménynek szolgáltaiban áll. A kis szatócslelkeknél a szenvedélyt fékező észbeli cél a maguk önző előnye. De a nagy lelkeknél valamely felsőbbrendű ideál, személyfölötti érték, amely fűti őket s ha kell, a kellő pillanatban korlátozza mint észmotívum az indulatokat.

Ha valahol, különösen jól figyelhető meg az egyén önfenntartó és önkifejtő törekvéséből fakadó különféle ösztönformáknak lelki vetülete az életnek legmozgalmasabb és legharciasabb területén : a politikában. Így a másokkal versenyre serkentő, agonisztikus ösztönnek egyik finomultabb lelki alakja : a *becsvágy* és *hiúság*. Ezek szemünkbe szöknek már a gyermek játékában, a többivel való versenyében : a gyermek kitűnni, a többinek fölébe kerekedni akar ; erősebbnek, ügyesebbnek iparkodik látszani, mint társai : jobban tud futni, verekedni, jobb érdemjegyet kap az iskolában, mint mások. *Disraeli*, mikor pajtásaival lovasdít játszott, sohasem akart «ló» lenni : ő több, mint társai. Ugyanez az

aemulatív ösztön, mint becsvágy hatja át végig a meglettkorú embereknek a politikusoknak életét is, csakhogy átszöve már a megfontolás logikai szálaival, bár sokszor egészen hamisítatlan, vad formában is kitör az ösztön önzése. Ha a politikus valamely eszmény szolgálatában versenyez is társaival, az ő eszménye megvalósítására mindig több hatalmat akar: természetyszerűen tör fel lelkében a *hatalomvágy*. Hisz a politika lényegében mindig a hatalomeloszlás mértéke körül forog. A becsvágyó és hatalomvágyó politikus meg van győződve arról, hogy csak az ő politikai eszménye a helyes s csak ő tudja ezt az ideált a legalkalmasabb módon megvalósítani s erre a hatalmat felhasználni. Persze ehhez az én-je előtt ideálisnak tetsző becsvágygyal és hatalomvágygyal legtöbbször tudattalanul személyes érdek, az egyéni önkifejtés ösztönének egoizmusa is erősen egybeforr. A politika szükségképpen a hatalomért való versenygés, ezért a politika műzsája az *irígység*. A politikai élet a ritkább fölemelő mozzanatok mellett tele van féltékenységgel és intrikával, gyanúsítással és személyeskedő rosszakarattal.

A harcias vagy támadó ősi ösztönben rejlik a gyökere az ellenzéki-ség gyönyörének, a szellemi küzdelemnek, a személyes debattálás, a szellemi párviadal örömének. A nagy parlamenti vitatkozók a támadó ösztön tipikus képviselői. Csakhogy a harci ösztön kifinomult, szellemi formába öltözik: a szúrást, vágást, testi megsemmisítést a maró gúny, a szellemes szarkazmus pótolja. A szellemi párbaj eszköze az elmesség «finom pengéje». Ez a penge öregebb korban rendszeren veszt élességéből, de némely politikusnál sohasem tompul meg. Egy *Pitt*nél, *O'Connell*nél, *Bismarck*nál, *Clemenceau*nál a támadó indulat s a gyűlölet mindhalálig a politika életeleme. Az öregek is megfiatalodnak a heves vitában, hiúságuk harci kedvüket felfokozza, mert jól esik nekik erejük mutogatása. A politikai küzdelemmel együttjáró indulatok hihetetlenül megnövelik a szellem erejét és működését: egészen új gondolatokat pattantanak ki, melyeket a szellem nyugodt állapotban sohasem érelt volna meg; az emlékezetet mozgásba hozzák; a fantáziát felszárnyazzák; elmés humort csiholnak ki; sohasem sejtett dialektikai erőt csalogatnak elő. *In tempestate securitas*, a viharban a biztonság — volt *Seipel* politikai jelszava: szembe kell szállni a veszéllyel, világosan látni az ellenfél hadállását s ebbe behatolni, vele megküzdeni többet ér, mint félni és a harc elől kitérni.

A harcias, támadó ösztönnek sötét erejét azonban a politikában is ellensúlyozza egy másik ősi lelki örökség: a *szociális ösztön*. Magát egy vezetőnek alávetni, ennek tekintélyét követni, neki híven engedelmeskedni, a gyengébbet megvédeni, mások iránt részvétet érezni, a közösség érdekéhez hű lenni, érte áldozatot hozni: mindez a társas ösztönnek a politikában is gyakran megnyilvánuló különböző formája. A politikai életnek mozgatóereje nemcsak az agresszív emberek démoni lendülete, hanem a szoros evangéliumi értelemben vett *homines bonae voluntatis* odaadó szeretete is.

A hiúság és a népszerűség a politikában.

Mindenkinek van magamagáról, testi és szellemi mivoltáról egy többé-kevésbé világos, elmosódott «belső képe». Ez persze nem tükrözi eléje valóságos lényét, szellemi és erkölcsi tulajdonságait : nem sík tükör, hanem görbe tükör, amely a kedvező tulajdonságokat az én elé magnagyítva, a kedvezőtlen vonásokat pedig erősen kicsinyítve vetíti. De van egy «külső kép» is, amelyet egy másik nagy tükör, a környező világ mutat : hogyan tükröződik az egyén embertársainak lelkében, a közvéleményben, milyennek tartják őt mások?

A politikus, mint a fórum embere, aki előtt az embereknek, a köztudatnak véleménye éppen nem közömbös, ebbe a második, «külső tükörben» szereti szemlélni magát : mit gondolnak róla mások? A «belső tükörbe» ritkán néz bele, amint hogy a legtöbb ember nem szokta vizsgálni magát : csak néha a külső világ ad neki lökést az önreflexióra, a saját lelki tulajdonságainak elemzésére. Ez a lökés legtöbbször ellenfelének támadása, a sikertelenség, reményeinek füstbemenése. Ekkor kényszerül a magavizsgálásra : vajjon milyen tulajdonságok hiánya a sikertelenség, a bal-lépés oka? hogyan pótolja ezeket? milyen lelki vonásait erősítse? Viszont nagyobb siker esetén gyönyörűséggel merül el saját kiváló tulajdonságainak szemléletébe : önmagába mámoros, lelki önkéjalgés fogja el. Ez a kedvező «belső képbe» való boldog elmerülés a *politikai narcizmus*.

Azonban távolról sem elég neki, hogy maga érezze, milyen értékes tulajdonságai vannak, milyen nagyot tud alkotni, milyen hatalmas van. Azt is akarja, hogy ezt mások is lássák, elismerjék, méltányolják, csodálják : a köztudatban tükröződő «külső képe» még mélyebben érdekli, mint énjének belső önreflexiója. A politikusnak ez a *hiúsága* : önmagának a *mások*, a közvélemény tükrében megpillantott jelentőségét élvezi. Jómagának csodálata azon a csodálaton épül fel, amelyről hiszi, hogy másokban él iránta. Ezért a hiú politikusnak legfőbb gondja, hogy az ő jelentőségét vetítő tükrök számát minél jobban szaporítsa : minél több ember tükrözze róla vissza azokat a kedvező tulajdonságokat, melyekről hiszi, hogy megvannak benne, vagy legalább szeretné, ha valóban meglennének lelkében. Minél hiúbb, annál inkább tolódik át én-je ezekre a tükörképekre, annál kevésbé van lelkének súlypontja saját magában. Én-je mintegy átvándorol másokhoz s ezektől «kívülről» vesz kölcsön értéket a maga számára. Minél kevésbé önálló és nagyszabású egyéniség, annál jobban függ a sajátmaga értékének tudata attól a társadalmi értékeléstől, amely működését kíséri, annál nagyobb lelki szüksége van a társadalom rezonanciájára, a népszerűségre. Még olyan nagyszabású és önerejére támaszkodó egyéniség is, mint *Nagy Frigyes*, amikor első háborúját megindítja Sziléziáért *Mária Terézia* ellen, így ír Jordan barátjának : «Öregem, szenvedélyem tüze, a dicsőség utáni vágy, sőt maga a kíváncsiság — hogy előtted semmit se hallgassak el — röviden,

egy titkos ösztön ragadott ki engem az édes nyugalomból, és az az elégtétel csábított, hogy nevemet az újságokban és aztán a történelem könyvében láthatom».

Ilyesfajta hiúság majdnem minden államférfiúnál tapasztalható, csakhogy különböző fokban, nyiltabb vagy titkoltabb módon. A politikában forgó hiú ember esetleg homályosan érzi a maga fogyatékoságait, szellemi képességeinek hiányait; de mások előtt ezeket iparkodik eltitkolni, előnyeinek mutogatásával háttérbe szorítani, a kiválóság hiányát címekkel és érdemrendekkel pótolni. Hány igen kis szellemi poggyászú politikus szereti minden jelentéktelenül eredeti vagy kölcsönvett gondolatát retorikailag fölcicomázva azonnal kirakatba helyezni, velük a maga jelentőségét a köztudatban fokozni, minden népszerű, bár belsőleg hamis ügyben felszólalni! A *politikai exhibicionizmus*-nak a hiúság a legfőbb forrása. A hiúság a sokszor különben nagyobbra hivatott embert politikai hisztrióvá, közéleti komédiássá törpíti, aki mindig azt a hatást lesi, amelyet a közvéleményből kivált: ezért fontoskodik, nagyképüsködik, titokzatoskodik, innen van egyszersmind sok hűtlensége és pálfordulása.

A hiú politikus csak azokat szereti, akik csodálják és dicsérik, de nem szereti azokat, akiket ő kénytelen csodálni. Boldog, ha személyének jelentőségét mások szemében emelkedni látja, ellenben a legnagyobb gyötrelme és sértés számára, ha e jelentőség csökkenését — bármily kis fokban, ami iránt igen érzékeny tudatküszöbe van — kénytelen észrevenni. A politikai életnek társadalmi szokásai arra vannak berendezve, hogy az emberek kölcsönösen egymás értékének legalább látszólagos elismerésével gyönyört okozzanak. A politikai hiúság legyezgetésének ilyen konvencionális eszköze a taps, az állandó helyeslés, a szónok üdvözlése s a vele kapcsolatos kötelező hízeltetés. Minden jelentősebb államférfiút (sőt olyan minisztert is, akinek nincsen önsúlya és csak a hivatal kölcsönöz neki tekintélyt a hatalom útján) állandóan a politikai reptiliák tekintélyes serege kíséri, akik hivatásból hordozzák kezükben a tömjénfüstölőt: hízeltetnek, de egyébként intrikusok, kémek és mérgekeverők.

Pedig a hiúság még a kiváló államférfinak szellemi alkotóerejét is csak gyengíti. A szellemi munka ugyanis csak akkor természetes lendületű és egészséges, ha mintegy belső, önkénytelenül működő ösztön hajtja és irányítja. Ellenben mesterkeltté válik, mihelyt az egyén tudatosan törekszik arra, hogy a hízeltetők igényeinek eleget téve magát nagyobbak, egyénibbnek, eredetibbnek, máshoz nem mérhetőnek mutassa. Az igazi alkotásnak érzelmi titka a politika terén is a teljes odaadás és önzetlen tárgyszeretet; a hiúság pedig, minthogy a mások véleményének kultuszával az egyént megosztja, ezek ellensége.

A hiúság a tipikus oka a politikai harc vonalak gyakori változásának és felcserélésének is. Akik ma barátok és egy fronton harcolnak, holnap hiúságukban megsértve már ellenfelek. Olyanok, akik minden

célban megegyeznek és csak egyben ellenkeznek, már bőszen ellenségek, mert hiúságuk nem engedi, hogy egyik alárendelje magát a másiknak. S így sokszor azok, akik mindenben ellenkeznek, csak egyetlen célban egyeznek, szövetséges barátokká válnak. A ma egységes harci tábort holnap a sértett hiúság csoportokká tördeli szét. A természetes értékelés teljesen megzavarodik: a hiúság s a vele kapcsolatos irigység és bosszú szétválasztja a természetes szövetségeseket és egy táborba tereli a különben természetes ellenfeleket. Ez az oka annak, hogy sokszor konzervatív elvi cégérű polgári pártok szoros szövetségbe lépnek a társadalmi rendet tőből megváltoztatni iparkodó szocialistapártokkal, a fehérek és feketék a vörösekkel, hogy a különben fennálló társadalmi rendet védelmező polgári kormányt megbuktassák. A politikusok személyes elvakultságukban gyakran minden józan érzéküket elvesztik aziránt, vajjon ki az igazi barát s ki az igazi ellenség: a jelen pillanatért feláldozzák a jövőt. A személyes rokon- és ellenszenv, a hiúság és irigység ki tudja ölni a lelkekből az ösztönös szolidaritásnak és az elvek tiszteletének érzését. Látszólag azonban a politikus egy formai elvet mindig megőriz: a kérlelhetetlen *igazmondás* palástját viseli. De ennek ráncában a hazugságra öntudatlanul is serkentő hiúság húzódik meg: az igazságnak egyénileg kisajátított monopóliumát a személyi érvényesülésnek mélygyökerű hiúsága színezi.

A hiúság eleve sok nagyobbra hivatott politikust foszt meg attól a nimbusztól, hogy valóban történeti szabású államférfiúvá fejlődjék. Erejét és hatalmát ugyanis nem az eszmény, az értékfelfogás szilárd közösségére építi fel, hanem mesterséges módon a pillanatnyi hangulatnak, a népszenvedélynek való hízélgésre, a demokoláciára, aminek ma a szónoklat mellett kitűnő eszköze az anyagi eszközökkel irányított sajtó. Az ilyen hiú demagóg csak látszólag vezet, igazában a tömegetől vezetetik. Nem ő propagál eszményt, de éppen ő a tömegösztönök propagatív eszköze. *Platon* megvetéssel szól az olyan államférfiakról, akik «a népnek nem fölemelő létrái, hanem ügyes szolgálói». A népszerűségre törekvő hiú politikus mindig a nép nevében beszél, azzal dicsekszik, hogy a nép akaratát hajtja végre. Az igazságtalan kormányt akarja minden ellenzék igazságossal fölvaltani. De amikor a hatalom birtokába jut, nemsokára ő az igazságtalan kormány az új ellenzék szemében, amely megint csak a nép nevében beszél.

Az államférfiak hiúsága átragad a kollektív lélekre, a nemzetre is: a politikus a nemzeti hiúságnak hízeleg s mikor a nemzet neki tapsol, az ő hiúsága is kielégül, sőt növekszik: egymás dicsőségvágyát és nagyralátását kölcsönösen fokozzák. Közben megfélemedeznek erőik arányairól, hatalmuk elégtelenségéről, a vállalt izgató feladatnak erőiket messze meghaladó voltáról. Hány nemzeti tragédia oka a nemzeti hiúság és dicsőségvágy oktalan fölgerjesztése! Ettől óv örökösen *Széchenyi*, erre figyelmeztet fiatal korától *Tisza István*. «Minden harmadik szavunk — jelenti ki *Tisza* az 1889-ik évi véderővitában — áradozó hazafias frázis

egyfelől, másfelől a nemzet öntúlbecsülésének fejlesztésében, fokozásában, a nemzet indulatainak, szenvedélyeinek felizgatásában van és abban, hogy a nemzetet a hasznos munkától, a kötelességteljesítéstől és a hazafias áldozatoktól visszariasszák. A magyar nemzetnek erősnek kell lennie saját gyengéivel szemben mindenekelőtt s uralkodni saját szenvedélyein.»

Az erős lelkek nem törődnek a népszerűséggel: hivatásuk útját tántoríthatatlanul járják s lelkiismeretük minden népszerűtlenség közepett is a kötelességteljesítés tudatában nyugszik meg. A hét görög bölcsek egyikének, az athéni törvényhozó *Solonnak* maradt ránk egy politikai gnómája: «Ne azt ajánld polgártársaidnak, ami a legkellemesebb, hanem azt, ami a legjobb». *Bismarck* többször hangoztatja, hogy nem törődik a népszerűséggel, «nem szenved a kor betegségében, a *love of approbationban*», s hogy a nagy küzdelmek idején nyugodtabban és egészségesebben érezte magát, mint oly időkben, amikor a legnépszerűbb volt. Büszke rá, hogy mindig csak lelkiismeretére és kötelességérzésére hallgat, nem törődve a tömeggel: «Ich bedarf des guten Gewissens» (1862). De azért mégis aggastyánkorában (1895) ezt mondja: «Azok közé az emberek közé tartozom, akik súlyt vetnek a jó sírfeliratra s polgártársaik jó bizonyítványára».

A céljáról tudatos államférfiban van bátorság arra, hogy népszerűtlen legyen s a hiúság illuzióit magától elkeresse. Ez sajátságos, látszólag magának ellenmondó típus: nem népszerű, a nép nem zárja szívébe, mégis megvan benne a tekintélynek veleszületett adománya és zordon szuggesztíója: már megjelenése szinte olyan fizikai tulajdonsága, hogy hat az emberekre s önkénytelenül magát rájuk kényszeríti. Egyéniségéhez szervesen hozzátartozik valami misztikus súlytöbblet, amely nélkül különben sincsen nagyobb stílusú államférfi. Kellementlent mond, áldozatot követel, nem hízeleg, sőt korhol, szenvedést prédikál és nyomaszt rá a népre: és mégis ha nem is szeretik, de tisztelik. Ennek a ritkább államférfítípusnak képviselője volt a hideg *Seipel*. Vállalta az első európai pénzügyi államszanálás ódiomát a világháború után, mint a politika *Juppiter tonansa* nem törődött a sok viharral, a sok sírással, a nagy gazdasági érdekeltségek ellenállásával, a népszerűtlenséggel: az érzelmi mozzanatokot a magasabb cél érdekében ki tudta kapcsolni s hideg logikával haladt a maga útján. És az erős vezetőakarát után sóvárgó nemzet engedelmeskedett neki. Ha hiúsága kereste volna a népkégy fuvallatát, a horatiusi *aura popularist*, nemzetét sohasem tudta volna kivezetni a gazdasági összeomlás anarkiájából.

Az egyoldalúan a népszerűségre építő hiú államférfi nem jó tömegpszichológus, mert nem tudja, hogy a néptudat épügy hajlamos a dicsőítésre, mint a gyalázásra: a virágvasárnap pálmáit felváltja a nagypéntek «feszítsd meg»-e, a *mob* egyik nap hozsannát zeng, a másik nap ugyanannak fejére halált követel; a hír megafónja egyszer a nagyság és dicsőség himnuszát ontja, máskor a megvetés és rágalom bagolyhuhogását erősíti.

La Fayette, akinek a francia forradalom előtt és alatt, Amerikában és otthon nagyon is volt alkalma megismerni, hogy mi a népszerűség, egyik levelében «a tömeg mosolyának élvezetes varázsát» (*cette délicate sensation du sourire de la multitude*) emlegeti, amely oly hamar eltűnik.

S valóban, nemcsak az uralkodóknak, hanem a népnek hiúsága, kegye és szeszélye is nagyon ingatag és bizonytalan talaja a politikának: ha az államférfi egyedül erre akar építeni, akkor legfeljebb csak légvárakat emelhet. A nagy *Milliade*s, a marathoni győzött a szeszélyes és hálátlan athéni nép később hazaárulásért törvényszék elé állítja és elítéli. Méltán adja *Madách* a demokráciából kiábrándult hősnek ajkára a szót:

E gyáva népet meg nem átkozom,
Az nem hibás, annak természete,
Hogy a nyomor szolgává bélyegezze
S a szolgaság vérengző eszközévé
Süllyessze néhány dölyfös pártütőnek.
Csak egyedül én voltam a bolond,
Hívén, hogy ilyen népnek kell szabadság.

Ugyanez a nép *Themistokle*s, a salamisi diadal szerzőjét is, aki Athén nagyhatalmi állását a demokrácián keresztül akarta megteremteni, osztrakizmoszsal tíz évre száműzi, majd állítólagos hazaárulásért *in contumaciam* halálra ítéli. A nagy perzsaverő hadvezér és államférfi a perzsa király udvarába kénytelen menekülni, aki örvendezve fogadja, mert az athéni nép maga fosztotta meg magát lángelméjű vezetőjétől.

Az újkori politikai történet lapjai is a hasonló példák seregétől sötétlenek. *Colbert* nagy tehetsége, hihetetlen munkaereje s aszketikus odaadása veti meg Franciaország nagyságának alapját gazdasági, pénzügyi, közigazgatási, kereskedelmi és gyarmatügyi politikájával. Élte fogytán nemcsak az uralkodó kegye fordul el tőle, mert fényűző pazarlásában korlátozni merészelt, hanem a nép is annyira gyűlöli, hogy csak éjjel katonai földőzet alatt lehet tetemét kriptájába átvinni és eltemetni, de így is a párizsi nép kővel hajigálja meg koporsóját. Maró satírák jelentek meg halála után ilyenféle szöveggel: «A nagy *Colbert* halott! Sirjatok bankárok, kövér részvényesek, sirjatok váltóúzsorások: finom tudása, mely benneteket oly jól szolgált, nem zavarja többé Franciaország nyugalmát».

Néha maga a tömeg megijed a hiúságának hízelgő s ezért tenyerén hordozott politikusa tehetségétől és féltékeny rá: fél, hogy a nyakára hág mint diktátor. Mikor a nagy néptribun, *Mirabeau*, a nemzetgyűlés elé terjeszti a parlamenti kormányzat tervét, mely szerint angol mintára kell a nemzetgyűlésnek felelős kabinetet alakítani, a javaslatot ebben a formában a nemzetgyűlés elutasítja, mert fél *Mirabeau* tehetségének hatalmától. Ezért úgy határoz, hogy a parlament tagja nem lehet miniszter: ezzel kirekeszti *Mirabeau*t a hatalomból. Hiába javasolja *Mirabeau*, hogy mivel a határozat éle ellene irányul, mondja ki a nemzetgyűlés, hogy kivételesen ő nem lehet miniszter; de be kell látnia a törvényhozás-

nak, hogy tagadhatatlanul jobb, ha a király a nép képviselőinek sorából választja ki minisztereit, semmint ha az udvaroncok seregéből szemeli ki őket. A nemzetgyűlés változatlanul ragaszkodik határozatához. Ezidőtájt írja az ország szervezőmunkájából így kizárt nagy politikai géniusz Mauvillonnak: «Ah, barátom! Önnek nagyon is igaza van: szerfelett sok hiúság és dicsőségszeretet!... Nem mondom, hogy a gyűlés kissé nem szigorú irántam; de ha Ön tudná, hányféleképp ármánykodtak ellenem a miniszterek s valamennyi pártembrió!»

A népszerűség főforrása a siker, a népszerűtlenségé a sikertelenség. Amíg az államférfi alkot s a történeti feltételek megengedik, hogy munkáját siker koronázza, addig a közvélemény bálványozza; mihelyt, ha mindjárt önhibáján kívül is, balsiker éri, a köztudat ellene fordul s hevesen kiáltja a *crucifiget*. A siker szinte önkívületbe ragadja a nemzetet, ha romantikus, sőt exotikus képzeletét és hiúságát izgatja. *Napoleon* mint modern Hannibal áttöri az Alpokat; a sok évezredes piramisok előtt csatázik Afrikában; villámszerűen egy sereg császárt, királyt ver meg; egész Európát lába alá gyűri. Mihelyt szerencsecsillaga hanyatlani kezd, még leghívebb emberei is, akiket ő emelt fel a porból, elhagyják. Waterloo után szégyenteljesen kell menekülnie Párizsból.

Egy-egy hosszú politikai élet tele van a népszerűség dagályával s a népszerűtlenség apályával. *Thiers* 1830-ban egyik legnépszerűbb ember Franciaországban; 1848-ban teljesen népszerűtlen; 1870-ben a további nemzeti ellenállás hívei gyűlölik, a royalisták dicsőítik, a kommunisták tömeggyilkosnak címezik. *Gambettában*, a franciáknak *Danton* után legnagyobb népszónokában dobogott 1870-ben a francia nemzet szíve: milliók bálványa, amikor a végső harcot hirdeti a németek ellen. De már 1879-ben merőben népszerűtlen, mert szakít a túlzó radikalizmussal: párizsi választókerülete füttyel és sértő kiáltásokkal akadályozza meg, hogy beszédbe fogjon.

Az egységes Olaszország megteremtőjét, *Cavourt*, 1849-ben nem választják meg újra képviselővé, mert nem tudja választóinak hiúságát kielégíteni. Ekkor keserű rezignációval, de hivatásába vetett szilárd hittel mondja: «Elhivatva arra, hogy hazám színpadán szerepet játszom, sohasem törekedtem arra, hogy a tömeg tetszését megnyerjem, hanem csakis a tisztességes és okos embereket, mert én a józan emberi ész ügyét szolgálom». Mikor 1852-ben *Cavour* anglofil politikája *Palmerston* kedvét keresi, Torinóban «Mylord Camillo»-nak gúnyolják. Még olyan igazszívű és telivér demokratát is, mint amilyen *Lincoln* volt, akinek szíve csak a népért dobogott, amelyből származott; akinek állameszménye «a nép kormányzata a nép által a népért» (*government of the people through the people for the people*); aki csak a népakarat tolmácsa és végrehajtója akart lenni: mint zsarnokot, deszpotát támadták s mint «Ábrahám királyt» tették nevetségessé.

Még a hideg angoloknál is a népszerűség folyton hullámzik. A liberális *Gladstone* és a konzervatív *Disraeli* évtizedekig felváltja egymást

a kormányzatban : hol az egyik, hol a másik szerez többséget. *Gladstonet* a nemzet egyik része szofisztikával, a józan bölcsesség hiányával, hatalomvágygal, sőt hazafiatlansággal vádolta. Másik része nemcsak elutasította ezeket a vádakot, hanem, éppen ellenkezőleg, olyan lelkiismeretességet és erkölcsi entuziazmust csodált benne, amilyent századok óta politikai vezér nem mutatott. *Disraelit* évtizedekig utálták, gyűlölték, gúnyolták, szóban és képből kegyetlenül nevetség tárgyává tették. Amikor azonban imperialisztikus politikájával a nemzet hiúságát és hatalomvágyát kielégíti, élte fogytán már Anglia legnépszerűbb embere : virága, a kankalin, divattá válik s a kultuszára alakult *Primrose Ligue* halála napján még ma is ünnepet ül.

De nemcsak Nyugaton, hanem Keleten is — mindenütt, ahol ember él —, a közvélemény ítéletének mértéke elsősorban az államférfi sikere. *Li Hung Csang*, Kínának nagy reformátora, 1892-ben ünnepelte 70-ik születése napját. Az egész mennyei birodalom a császárnétól kezdve egészen a kis hivatalnokig elárasztja ekkor üdvözléteivel és ajándékaival, mint Kína nagy államférfiát, aki a kapzsi idegeneket meg tudja fékezni ; mint nagy újítót, aki vasutat és gőzhajót épít, bányákat nyit ; mint hadvezért, aki az országot minden ellenség ellen védi. De már alig két év múlva, amikor egy szerencsétlen háború után Japán Koreát végleg elragadja Kinától, az egész ország gyűlölete *Li Hung Csangra* zúdul, politikai ellenfelei fel akarják akasztatni. Halála előtt is az a gyűlöletes szerep vár reá, hogy aláírja a bokszerlázas után az európai hatalmaktól diktált rettenetes békeszerződést. Tragikum, hogy a kínai viszonyok közt nem is tudhatott igazi sikereket elérni, mindig csak az akadályok elhárításán kellett emberfeletti erővel dolgoznia. A régi Kína romjai alá temette, az új meg nem értette, túlradó népszerűség és fejére haláltkiáltó gyűlölet életében felváltva kísérte.

A felkorbácsolt tömegszenvédeyeknek az államférfit hol toronymagasságra fölemelő, hol pedig a mélységbe süllyesztő sötét hullámai egyformán zajlanak tértől és időtől függetlenül, Keleten és Nyugaton, az antik és a modern világban. A szeszélyes görög demokrácia, amely az ókorban legjobb fiait következetesen száműzte, a világháború alatt *Venizelost* is, akinek óriási akarateréje és páratlanul furfangos krétai esze terjesztette ki a modern Hellasz határait, halálra keresi. Patras püspöke mondja ki rá a nagy átkot óriási tömeg jelenlétében : mindenki követ dob szimbólikusan, hogy az átok hatékonyabbá legyen. Amikor a világháború abban az irányban végződött, amelyben *Venizelos* dolgozott, a visszatérő államférfit sikere tetőpontján ugyanez a püspök fellengző szavakkal üdvözlö a tömeg örömrivalgása közepett.

Széchenyi, amikor 1825-ben föllép reformterveivel, egyszerre a nemzet bálvány, «a legnagyobb magyar». De már a negyvenes években, amikor *Kossuth* fényes retorikája a nemzet lelkét megkapja s *Széchenyi* a hideg észnek kritikái, a nemzeti hiúságot és nagyralátást ostorozó szavát hangoztatja, a magyar közéletnek egészen népszerűtlen, bár tiszt-

telt alakja. Tragikus halála után a nemzet szemében egyszerre próféta, aki mindent előre megjósolt. A *Kossuthot* támadó Programmtöredékeket 1847-ben a nemzet bosszúsággal lapozza : most mint egy politikai apostol végrendeletére áhítattal tekint. *Arany* klasszikus ódája *Széchenyinek* a nemzet lelkéből fakadt apoteózisa : *Széchenyi* az, aki által lettünk és vagyunk ; amikor a nemzet nem volt már Remény, csupán Emlékezet, az Ég küldte őt a nemzet holttetemébe érző szív gyanánt, hogy az életösztönnek, önérzetnek és feltámadásnak forrása legyen ; a Hitel, Világ és Stádium egekbenyúló hármas piramisával népét mint próféta vezérli. De a nemzet később mint a napbanéző szárnyas Ikarus nem ügyelt vezérszavára. Elbukott. De most, halálakor soha, így még nem volt az övé. S ez a poszthumusz népszerűség mindmáig tart : a reformkor valóban a mi szemünkben «*Széchenyi kora*».

Kossuth népszerűsége a negyvenes években nőttön-nő. Szabadság- és függetlenségeszméje hízeleg a nemzet önérzetének és hiúságának ; *Kossuth* és a nemzet egymásnak erőtudatát és fokozott értékérzését kölcsönösen akkumulálják. A szabadságharc csodálatos erő kifejtése csak ebből a lelki forrásból érthető. Amikor azonban a tragédia bekövetkezik, egy időre *Kossuth* népszerűsége is alászáll, mindaddig, amíg az emigrációban kifejtett sokágú munkája és kísérlete újabb és újabb reményt nem támaszt. A 67-es kiegyezés után a műveltebb réteg átlag elidegenül iránta, de az Alföldnek jobbágyorsból tőle felszabadított népe máig szívébe zárja. *Szemere Bertalantól* maradt a Nemzeti Múzeumban egy *Lombok és tövisek* c. kéziratcsomó. Ebben a párisi emigráció idején írt versek közt van egy, amely *Kossuth* hiúságát csipkedi :

Érdemed, hogy a föld szeme a magyarra
S világ csodálása ismét fordult rája,
Mert bár nem voltál te sem feje, sem kara,
Te voltál a magyar népnek szíve s szája.

Bocsáthatlan bűnöd, hogy te a hatalmat
S hírt jobban szeretted, mint szeretted honod
S talapul nézted a magyar álladalmat,
Hogy azon ragyogni állíthasd fel szobrod.

Nemcsak az életben, hanem a történetírásban is van divatos népszerűség, az államférfiak becsének folytonos átértékelése : Klio is nem sík tükörben egyenest visszaverődve, hanem görbe tükörben majd nagyítva, majd kicsinyítve látja és láttatja a politikusok alakját. A szellem történelmi tőzsdéjén is gyakran hullámzik az értékelés árfolyama : egy-egy történelmi alaknak becsülése és tisztelete bizonyos korban fölfelé, más korban lefelé menő irányzatot mutat. *Schiller*, a historikus költő, mondja *Wallensteinre* célozva :

Durch der Parteien Hass und Gunst verwirrt,
Schwankt sein Charakterbild in der Geschichte.

A történelem kedvező ítélete, a népszerűség néha csak századok után fon újra az államalkotás hősenek fejére babért. *Cromwellt* életében az angolok nem szerették, kivéve a hadsereget, amelyre támaszkodott. Mikor a Stuartok visszatérnek, holttestét kiássák és bitófára függesztik, pedig nem sokkal előbb a legnagyobb gyászpompával, a gyűlölt spanyol II. Fülöp temetési cerimóniájának mintájára, kísérték utolsó útjára. Az angol nemzeti léleknek természetszerűen gyűlölnie kellett *Cromwellt*, mert abban az országban, ahol a parlament megszületett, jobban megvetette a parlamentet s durvábban és annyszor oszlatta fel, mint ahogy egy király sem merte. A brit föld az iratlan történelmi alkotmány klaszikus hazája s *Cromwell* volt egyedül olyan vakmerő, hogy írott, parvenü-alkotmányt mert Angliára ráerőszakolni, amelynek értelmében ő *High Lord Protector*. Az angol a lassú történelmi fejlődés népe s *Cromwell* a legnagyobb forradalmár, aki mindent felfogat: ilyen államférfi nem lehetett az angolok politikai eszménye. Katonaural mat alapít olyan országban, ahol a polgári jogokra a legérzékenyebbek. Először a szabadságért küzd a parlament élén a Stuartok zsarnoksága ellen s mégis ő lett a hosszú angol történetben az egyetlen katonai diktátor a *Julius Caesar* és *Napoleon* fajtájából. Érthető tehát, hogy az angolok századokon keresztül nem ismerik fel államférfiúi nagyságát, nem látják meg benne az angol világhatalom igazi megalapítóját. Csak a XIX. század rehabilitálja emlékét: *Macaulay* már a legnagyobb uralkodónak minősíti, aki valaha angol trónon ült, mert az anarkiából, bármily erőszakosan is, ő mentette ki Angliát; *Carlyle* is a rend misszionáriusát, az állameszme hőst látja benne, aki véget vet az angol sansculotteismusnak, úgy ahogy később *Napoleon* a franciának: «A természetnek oroszlánszívű fia ő... Lát, mer, dönt: a bizonytalanságnak abban a forगतágában egyetlen szilárd oszlop, valódi király, akár szólították e néven, akár másképpen».

Az államférfi, amíg ellenzéki, nagy népszerűségnek örvend; mihelyt azonban hatalomra jut s neki kell kormányoznia s a rendet fenntartania, népszerűtlen, sőt gyűlöletes. *Jules Ferryt*, amikor III. *Napoleon* császárságának végén ellenzéki s az «engesztelhetetlenek», a *les irreconciliables* csoportjához tartozik, a nép tenyerén hordozza. Rögtön népszerűtlenné válik, amikor 1879-ben miniszter és 1880—1885 között háromszor miniszterelnök. Az utóbbi évben egyszer csak hamis hír terjed el Párizsban az egyik francia gyarmati hadsereg vereségéről: a kamarában *Clemenceau* igazgatására oly féktelen düh támad *Ferry* ellen, hogy létrán kell megszöknie a Palais Bourbont és a külügyminisztérium kertjét összekötő falon keresztül, hogy a tömeg meg ne lincselje, amely a Palais Bourbon előtt lesett reá. Két év mulva kövel és sárral dobálták meg azt az embert, aki megszerezte hazájának Kongó egy részét, Tuniszt, Tonkint, Annamot és Madagaszkárt. Azzal gyanúsították, hogy *Bismarck* megvesztegette, mert érdeke, hogy Franciaország figyelme Elzász-Lotaringiáról gyarmatok megszerzésére terelődjék. A gyanúsításban

Clemenceau vezetett. Így az ország területgyarapítása hazaárulás és bűntény számba ment. A történelem igazságot szolgáltatott neki: *Ferry* nagy poszthumusz népszerűségnek örvend. Sorban leplezik le szobrát annak a férfiúnak, aki nemrég megalázott és meggyöngült nemzetének expanzív erejét hatalmas akaraterővel képviselte. Történeti hivatásának tudata erősebb volt, mint a népszerűségben fürdeni vágyó hiúsága.

* * *

Az államférfiak küzdelme és alkotása a jelenre vonatkozik s a közeljövőre; a tudósok munkája az örök igazságokra s a művészeké az örök szépre irányul. Sorsuk is így tükröződik a történelemben. Egy-egy ország néhány évtizedig visszhangzik néhány politikus nevével: a szeretetnek fehér s a gyűlöletnek fekete hullámai nyaldossák körül. Aztán nevük elhangzik, feledésbe merül. A nagy tudós, művész vagy költő addig él, amíg könyve, szobra, épülete vagy költeménye. Az államférfiak legtöbbször azonban úgy, ahogy az énekes vagy színész, egyhamar feledésbe kezd merülni, mihelyt hangja megszűnt, hacsak nem élt olyan korszakban, amelyben döntő tényező lehetett az ország sorsának intézésében, úgyhogy neve és személye a történet egy szakaszával egybeforr. Ki emlegeti ma a legtöbb politikus nevét, akikért csak két-három évtizeddel ezelőtt lelkesedtünk, szavukat lestük, erejüket csodáltuk, hiúságukat tapssal kielégítettük? Annak, amit *D'Alembert* a hírnév templomáról mond, megsokszorozott jelentése van a politika hiú dicsőségére: «Ebben a templomban csupa halott lakik, aki életében nem jutott be s egynehány élő, akit majd ha meghal, mind kidobnak onnan». Amikor *Dante* a *Purgatorium* első körében jár, ott látja szenvedni *Aldobrandeschi Umbertot*, a maga korában híres, de már elfeledett hiú és kevély politikust, aki szomorúan zokogja:

Világi hír csak szélnek fuvalatja,
Mely majd amarról fúval, majd emerről,
S nevét fúvó helyével váltogatja...

Ezzel, ki oly kis helyt fog el az útban
Elöttem, tele volt egész Toszkána,
S most híre Szienában is alig van,

Ahol uralkodék, mikor lehámlla
Firenze gögje, és e büszke gögbül
Mi megmaradt: a kék undok leánya,

Hírnév olyan, mint fű színe — kizöldül
S meg elsárgul; színét azon napon
Veszíti el, mely kicsalá a földbül!

(*Purgatorium*, XI. 100—126. *Szász K.* ford.)

(Folytatása következik.)

Kornis Gyula.